

İLKÇAĞ TARİHİ VE UYGARLIĞI

Prof. Dr. MEHMET ALİ KAYA

Prof. Dr. Mehmet Ali Kaya

26.10.1961 Denizli-Çardak doğumlu. İlköğrenimini Denizli ili Çardak ilçesi Gemiş köyünde, orta ve lise eğitimini Çardak Lisesi'nde tamamladı. 1985 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nden mezun oldu. 1986-1993 yılları arasında Türk Tarih Kurumu Eskiçağ Bilim ve Uygulama kolunda uzman yardımcısı ve uzman olarak kamu görevi yaptı. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda 1992'de yüksek lisansını, 1997'de doktorasını tamamladı. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde 1993-1997 yılları arası araştırma görevlisi, 1998-2001 yılları arasında yardımcı doçent olarak görev yaptı. 2001 yılında doçent, 2007 yılında profesör oldu ve halen aynı üniversitede öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir. 2002-2003 yılları arasında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü müdür yardımcılığı ve Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı başkanlığı (2005-2011) yaptı. E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu üyeliği (2003-2004), E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yönetim Kurulu ve Fakülte Kurulu üyelikleri (2003-2004 ve 2007) yaptı. Lisans düzeyinde Ege ve Eski Yunan Tarihi, Roma Tarihi, Uygarlık Tarihi, Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları, Eski Anadolu Tarihi gibi dersler vermeye devam etmekte olan Prof. Dr. Mehmet Ali Kaya'nın bugüne kadar yayımlanmış yedi kitabı; kırkın üzerinde makalesi daha vardır. Bunlar:

1. *E.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarihi*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2000.
2. *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*. Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2016 (1. Baskı, EÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2000).
3. *Roma'nın Afrikalı İmparatoru Septimius Severus*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.
4. *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*. Pegem Akademi. Ankara (1. Baskı 2015, 2. Baskı, 2016).
5. *Güncelden Tarihe Türkiye'nin Siyasal Gündemleri. Tarih, Siyaset, Din ve Eğitim*. Hel Yayıncılık, Ankara 2016.
6. *Ege ve Eski Yunan Tarihi I. Tarih Öncesi Çağlardan Klasik Çağa Kadar*. Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2016.
7. *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi I. Tarih Öncesi Çağlardan Demir Devri'ne Kadar*. Bilge Kültür Sanat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2017.
8. *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi II. Demir Devri ve Pers Hâkimiyeti Dönemi*. Bilge Kültür Sanat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2018.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	15
GİRİŞ: TARİH ÖNCESİNDE İNSAN	21

BİRİNCİ BÖLÜM TARİH ÖNCESİ KÜLTÜRLER

Paleolitik Kültür.....	29
Alt ve Orta Paleolitik Çağ.....	29
Üst Paleolitik Çağ.....	30
Mezolitik Kültür.....	33
Göbeklitepe.....	33
Neolitik Kültür.....	36
Kalkolitik Kültür.....	40
Bronz Çağı Kültürü.....	42

İKİNCİ BÖLÜM MEZOPOTAMYA (İÖ 4.-2. BİNYILLAR)

İki Nehir Arasındaki Ülke.....	43
Sümerler.....	43
Akadlar.....	46
Yeni Sümer Dönemi.....	49
Babilliler (Eski Babil Dönemi).....	49
Asurlular (Eski ve Orta Asur Dönemi).....	51
Kassitler (Orta Babil Dönemi).....	53
Devlet ve Toplum.....	55
Ürünler ve Ticaret.....	59
Mimari ve Sanat.....	61
Yazı, Dil, Edebiyat ve Bilim.....	62
Din.....	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MISIR

Nil Vadisi: Aşağı ve Yukarı Mısır.....	69
Tarih Öncesinden Uygarlık Çağına.....	70
Hierakonpolis: Birleşik Mısır'ın Kuruluşu.....	71
Eski Krallık Dönemi.....	72
Ölü Kültü ve Mumyalama.....	74
Birinci Ara Dönem.....	75
Orta Krallık Dönemi.....	76
İkinci Ara Dönem: Hiksoslar.....	77
Yeni Krallık Dönemi.....	78
Firavun Akhenaton: Mısır'da Tek Tanrılı Din.....	81
Kadeş Savaşı ve Barış Dönemi.....	83
Deniz Kavimleri'nin Saldırısı.....	84
Geç Dönem ve Çöküş.....	85
Devlet ve Halk.....	86
Din.....	89
Mısır Mimarisi: Piramitler, Saraylar ve Tapınaklar.....	91
Sanat.....	94
Yazı.....	95
Bilim.....	95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HİTİTLER VE HİTİT DÖNEMİ'NDE ANADOLU

Genel Hatlarıyla Anadolu'nun Tarih Öncesi.....	99
Anadolu'nun 3. Binyıl Halkları.....	100
Hurriler: Hurri-Mitanni Devleti.....	101
Luviler.....	102
Hattiler ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı.....	102
Hititler.....	104
Hititlerde Devlet ve Toplum.....	107
Hititlerin Bin Tanrılı Dini.....	110
Yazı, Dil ve Edebiyat.....	112
Mimari, Sanat ve Bilim.....	113
Ürünler.....	114
Hitit Dönemi'nde Güney ve Batı Anadolu.....	115
Kizzuvatna ve Arzava Ülkeleri.....	116
Lukkalar (Likyalıları).....	117
Kariahlılar (Karkışa) ve Lelegler.....	118
Efsanevi Kadın Savaşçılar: Amazonlar.....	118
Troya.....	119
Ahhiyava.....	120

BEŞİNCİ BÖLÜM
MİNOSLAR VE MİKENLER

Ege'nin İlk Uygarlığı.....	123
Girit (Minos) Uygarlığının Kronolojisi.....	124
Saraylar Öncesi Dönem.....	124
Saraylar Dönemi.....	125
Mimari ve Sanat.....	128
Din.....	130
Yazı.....	131
Sosyopolitik ve Ekonomik Yapı.....	131
İlk Yunanlar: Mikenler (Akalar).....	136
Akha (Miken) Kahramanlık Çağı.....	138
Troya Savaşı.....	139
Mikenlerin Sosyopolitik Yapısı.....	142
Din.....	144
Miken Yazısı.....	145
Miken Mimarisi ve Sanatı.....	146
Miken Uygarlığının Sonu.....	146

ALTINCI BÖLÜM
EGE GÖÇLERİ, KARANLIK ÇAĞ VE DEMİR DEVRİ

Ege Göçleri.....	149
Karanlık Çağ.....	153
Demir Devri.....	155

YEDİNCİ BÖLÜM
MEZOPOTAMYA'NIN DEMİR DEVRİ

Asurlular (Yeni Asur Dönemi).....	157
Sosyopolitik ve Ekonomik Yapı.....	159
Mimari, Sanat ve Bilim.....	162
Yazı, Dil ve Din.....	164
Keldaniler (Yeni Babil Dönemi).....	165
Keldanilerin Sosyopolitik ve Ekonomik Yapısı.....	167
Yeni Babil Sanatı, Mimarisi ve Bilimi.....	169
Yazı ve Din.....	170

SEKİZİNCİ BÖLÜM
DEMİR DEVRİ'NDE SURİYE VE FİLİSTİN

Fenikeliler.....	173
İbraniler: Yahuda Krallığı.....	178

DOKUZUNCU BÖLÜM
DEMİR DEVRİNDE ANADOLU

Geç Hitit Devletleri.....	183
Urartular.....	186
Sosyopolitik ve Ekonomik Yapı.....	188
Urartu Dini.....	190
Yazı, Dil, Mimari, Sanat ve Bilim.....	190
Frigler.....	192
Karanlık Çağ'da Frigler.....	192
Frigya Krallığı.....	194
Friglerin Sosyopolitik Yapısı ve Dini.....	196
Frig Yazısı ve Dili.....	199
Frig Ürünleri, Mimari ve Sanatı.....	199
Lidyahlar.....	202
Lidya Bölgesi: Mermnadlar Hanedanı Öncesi.....	202
Lidya Krallığı: Mermnadlar.....	204
Sosyopolitik Yapı.....	206
Dünyanın İlk Metal Parası (Sikke).....	208
Lidya Ekonomisi.....	208
Yazı, Dil ve Din.....	209
Mimari, Sanat ve Bilim.....	210

ONUNCU BÖLÜM
KİMMERLER, İSKİTLER, MEDLER

Kimmerler.....	213
Kimmerlerin Sosyopolitik Yapısı ve Kültürleri.....	216
İskitler (Sakalar).....	218
İskitlerin Sosyopolitik Yapısı ve Sanatı.....	224
İskitlerin Dini.....	227
Medler.....	228

ON BİRİNCİ BÖLÜM
PERSLER VE PARTHLAR

Persler (Akhaimenidler): İran'a Göç.....	231
Pers İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Yükselişi.....	232
Pers İmparatorluğu'nda Duraklama ve Çöküş.....	237
Krallar, Kraliyet Ailesi ve Bürokrasi.....	240
Pers Satraplıkları.....	243
Pers Ordusu.....	245
Pers Halkı ve Ekonomisi.....	246
Pers Yolları: Kral Yolu.....	249

Mimari, Sanat ve Bilim.....	250
Dil, Yazı ve Edebiyat.....	253
Pers Dini: Zerdüştlük.....	254
Parthlar (Arsaklar).....	258

ON İKİNCİ BÖLÜM EGE VE ESKİ YUNAN

Eski Yunan Karanlık Çağı.....	265
Yunanlar ve Barbarlar.....	266
Batı Anadolu: İyonlar ve Aioller.....	267
Yunan Kolonizasyonu.....	269
Kolonizasyon Çağı ve Klasik Çağ.....	270
Ekonomik Gelişmeler.....	270
Polislerin Ortaya Çıkışı ve Özellikleri.....	271
Polislerde Yönetim.....	272
Batı Anadolu Kıyıları: İyonlar.....	275
Yunanistan: Atina ve Sparta.....	277
Pers Savaşları.....	278
Attika-Delos Birliği.....	280
Peloponnesos Savaşları.....	281
Atina ve Sparta'nın Sosyopolitik Yapısı.....	282
Atina'da Reformlar: Monarşiden Demokrasiye.....	282
Sparta Anayasası: Asker Devlet.....	284
Atina ve Sparta Halkları.....	285
Eğitim: Sparta ve Atina Örneği.....	287
Yunan Kadını ve Evlilik.....	288
Yunan Ordusu.....	290
Yunan Alfabesi.....	291
Yunan Dini.....	291
Ticaret, Ekonomi ve Köle İşgücü.....	293
Mimari ve Sanat.....	295
Edebiyat.....	296
Felsefe ve Bilim.....	298

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MAKEDONYA, İSKENDER İMPARATORLUĞU VE HELLENİSTİK DÖNEM

Makedonya ve Makedonlar.....	301
Makedonya Kralı II. Philippos.....	302
Büyük İskender: Pers Seferi.....	303

Anadolu'nun ve Mısır'ın İskender Tarafından Fethi	304
Pers Krallığı'nın Yıkılışı.....	305
İskender'in Asya Seferi ve Babil'de Ölümü.....	306
Hellenistik Dönem.....	307
İskender'in Halefleri (Diadokhlar)	307
Mısır Krallığı: Ptolemaioslar	309
Suriye Krallığı: Seleukoslar.....	313
Makedonya Krallığı	317
Pergamon Krallığı.....	318
Bithinya Krallığı.....	320
Pontos Krallığı.....	322
Kapadokya Krallığı.....	324

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HELLENİSTİK DÖNEM UYGARLIĞI

Hellenistik Krallıkların Sosyopolitik Yapısı	327
Hellenistik Dönem Uygarlığının Merkezleri.....	329
Hellenistik Dönem Ekonomisi.....	330
Sanat ve Edebiyat.....	332
Felsefe ve Bilim.....	333
Eğitim.....	336

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

KELTLER (GALLER YA DA GALATLAR)

Keltlerin Hallstatt ve La Tene Kültürleri.....	337
Kelt Göçleri: Avrupa'ya Yayılış.....	338
Keltlerin Makedonya'yı ve Yunanistan'ı İstilasını.....	339
Keltlerin Anadolu'yu İstilasını: Galatlar.....	340
Galatya Krallığı.....	342
Avrupa Keltleri (Galler).....	343
Keltlerde Sosyopolitik Yaşam.....	344
Keltlerin Savaş Geleneği ve Donanımları.....	348
Kelt İnsanı: Kadınlar ve Evlilik.....	350
Keltlerin Dini: Druidizm.....	352

ON ALTINCI BÖLÜM

ROMA CUMHURİYETİ

İtalya: İtalikler, Latinler, Etrüskler ve Yunanlar.....	357
Roma'nın Kuruluşu: Krallık Dönemi.....	358

Roma Cumhuriyeti'nin Kuruluşu.....	359
İtalya Hâkimiyeti: Roma-İtalya Konfederasyonu.....	360
Batıda Genişleme.....	361
Doğuda Genişleme.....	362
Roma Halkı: Patriciler ve Plebsler.....	364
Roma Cumhuriyeti'nin Yönetimi.....	365
Plebslerin Zaferi.....	370
Roma'nın Yeni Sınıfları.....	371
Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Değişim.....	372
Sosyal Reformlar ve Kurbanları: Gracchus Kardeşler.....	376
Edebiyat, Sanat ve Dinde Değişim.....	378
Güçlü Liderler Dönemi: Birinci Triumvirlik.....	381
Roma Cumhuriyeti'nin İlk İç Savaşı.....	385
İkinci Triumvirlik: İç Savaşlar ve Cumhuriyetin Sonu.....	385

ON YEDİNCİ BÖLÜM ROMA İMPARATORLUĞU

Augustus Dönemi.....	389
Augustus'un Halefleri: İulius-Claudius Hanedanı.....	393
Flavius Hanedanı.....	394
Beş İyi İmparator Dönemi.....	395
Roma İmparatorluğu'nun İç Savaşı.....	397
Severus Hanedanı.....	399
Üçüncü Yüzyıl Bunalımı.....	400
Roma'nın En Parlak Dönemi.....	401
Ekonomi.....	401
Edebiyat, Felsefe, Bilim ve Sanat.....	403
Roma Hukuku.....	405
Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Dönemi.....	407
İmparator Diocletianus ve Sonrası.....	407
Edebiyat, Sanat, Bilim, Eğitim ve Hukuk.....	408
Germanler ve Hunlar: Roma Uygarlığının Sonu.....	409
Hıristiyanlık.....	410
İsa Peygamber.....	410
Havariler ve Kiliselerin Ortaya Çıkışı.....	411
Kutsal Kitap ve Hıristiyanlığın Yayılışı.....	412
Romalılar ve Hıristiyanlar.....	415
Hıristiyan Edebiyatı ve Sanatı.....	418

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN

Coğrafya ve İklim.....	421
Tarih Öncesi Dönem.....	422
İndus Uygarlığı: Harappa ve Mohenjo-Daro.....	422
Hint-Avrupalı Yeni Sakinler: Ariler.....	426
Yeni Kentler ve İlk Krallıklar.....	427
Magatha Krallığı.....	428
Maurya İmparatorluğu.....	429
Yabancı Hanedanlar: Baktria Yunanları, Sakalar ve Kuşanlar.....	432
Güney Hindistan.....	433
Hindistan Kültürünün Yayılması.....	435
Hindistan Toplumı: Varna Sistemi ve Kastlar.....	435
Din: Hinduizm, Brahmanizm ve Budizm.....	437
Hindistan Edebiyatı: Vedalar ve Destanlar.....	441
Yazı, Dil ve Bilim.....	442

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

ÇİN VE HUN DEVLETLERİ

Çin Coğrafyası ve İklimi.....	443
Tarih Öncesi Dönem.....	444
Şia Hanedanı.....	444
Şang Hanedanı.....	445
Ço Hanedanı.....	446
İlk İmparatorluk: Çin Hanedanı.....	450
İkinci İmparatorluk: Han Hanedanları (İÖ 206-İS 220).....	451
Çin Birliği: Kurulması ve Dağılması.....	454
Siyasal Rejim ve Halk.....	456
Yazı ve Dil.....	458
Edebiyat, Sanat ve Bilim.....	459
Din ve Felsefe: Filozoflar Çağı.....	461
Türk Kültürleri.....	463
Büyük Hun Devleti.....	466
Hun-Çin İlişkileri.....	466
Avrupa Hun Devleti.....	468
BİBLİYOGRAFYA	469
DİZİN	477

HARİTALAR

Harita 1: Mezopotamya.....	48
Harita 2: Mısır.....	79
Harita 3: Hitit İmparatorluğu.....	106
Harita 4: Girit (Minoslar).....	123
Harita 5: Demir Devri'nde Anadolu.....	185
Harita 6: Pers İmparatorluğu.....	237
Harita 7: Ege ve Eski Yunan.....	272
Harita 8: Roma İtalya'sı.....	360
Harita 9: İÖ 1. yüzyılda Roma Cumhuriyeti.....	386
Harita 10: Hindistan.....	431
Harita 11: Çin.....	447

RESİMLER

Resim 1: Çatalhöyük duvar resmi: Av sahnesi.....	39
Resim 2: Ur Kral Mezarlığı'nda bulunan çalıya tırmanmış keçi heykeli.....	62
Resim 3: Savaş ve Aşk Tanrıçası İştar.....	67
Resim 4: Düz piramit ve sfenks.....	93
Resim 5: Hattuşa: Aslanlı Kapı.....	114
Resim 6: Ahtapot bezemeli vazo (Graham 1972).....	128
Resim 7: Atlı arabayla av sahnesi kabartması (Kargamış).....	160
Resim 8: İnsan başlı kanatlı boğa.....	163
Resim 9: Fenike alfabesi (ilk sıra). Yunan ve Latin alfabeleri (2 ve 3. sıralar).....	177
Resim 10: Urartu bronz kazanı.....	192
Resim 11: Frig fibulaları.....	201
Resim 12: Pers muhafızı.....	251
Resim 13: Persepolis (Apadana).....	252
Resim 14: Parthenon Tapınağı.....	296
Resim 15: Mausoleum.....	297
Resim 16: Celsus Kütüphanesi (Efes).....	331
Resim 17: Ölen Galat heykeli (Künzl 1971).....	333
Resim 18: Eşiyile birlikte intihar eden Galat (Künzl 1971).....	354
Resim 19: Etrüsk vazosu.....	358
Resim 20: Bir kurt tarafından emzirilen ikizler (Remus ve Romulus).....	359
Resim 21: Augustus.....	390
Resim 22: Augustus Tapınağı (Ankara).....	392
Resim 23: Traianus Tapınağı (Pergamon).....	396

ÖNSÖZ

Bu kitap öncelikle öğrenciler için hazırlandı. Fakat içeriği ve kapsamı bakımından bir ders kitabı olmanın ötesindedir. İlkçağ tarihi ve uygarlıklarına ilgi duyan herkese hitap edecek şekilde tasarlanıp kaleme alındı. Kitapta insanlığın kökenlerinden itibaren tarih öncesi kültürleri ile İlkçağ tarihine damgasını vuran tüm ilkçağ kavimlerine, devletlerine ve uygarlıklarına yer verildi. Kitabın bölümlenmeleri kronolojik temelde yapıldı. Yani tarihleri ya da uygarlıklarıyla ilk kez ortaya çıkan halklardan başladık. Tarih öncesi dönemler bu anlamda bir sıkıntı nedeni olmadı. Kitabın “Giriş” bölümü insanlığın kökenlerine, Birinci Bölüm ise insanlığın tarih öncesi kültürlerine ayrıldı. Fakat başta Mısır, Hindistan ve Çin’in tarih ve uygarlıklarını, düşündüğümüz kronolojik sıralamaya uygun bölüm tasnifine dahil etmek o kadar kolay değildi. Mısır, coğrafik konumuyla bir dereceye kadar dışardan gelen istilalara kapalı bir ülkedydi. Bu nedenle Hellenistik Dönem’e kadar tüm tarihi boyunca kesintisiz bir kültürün ve siyasi birliğin sahibi Mısır’ın Pers hâkimiyetine kadar olan tarihi, her ne kadar Mezopotamya’dan sonra anlatılarak kronolojik sıraya uyulmuş olsa da tek bölümde (Üçüncü Bölüm) anlatılması zorunluluğu ortaya çıktı. Mısır’ın Demir Devri tarihinin Ege Göçleri’nden sonra ayrıca açıklarak anlatılmamasının nedeni budur.

Hindistan ve Çin uygarlıkları, Mezopotamya ve Mısır’dan daha sonra fakat dünyanın diğer uygarlıklarından daha önce ortaya çıktılar. Hindistan’ın da İlkçağ tarihi, kültürel devamlılık bakımından Mısır’dan farklı değildi. Özellikle Çin, kültür birliği ve devamlılığı bakımından dünyanın diğer uygarlıklarıyla kıyaslanamayacak bir üstünlüğe sahiptir. Ayrıca Hindistan ve Çin,

Önasya ve Akdeniz'e, bu dünyanın erken uygarlıklarıyla iletişimi/etkileşimi bakımından da çok uzaktı. Hatta ikincisi eski Yunanların hakkında hiç bilgi sahibi olmadığı bir ülkeydi. Örneğin İÖ 5. yüzyıl Yunan tarihçisi Herodotos, yazmış olduğu tarih eserinde Hintlilerden söz ederken, Çinlilerden hiç söz etmez. Zira ona göre Hindistan'dan sonra ıssızlık vardır. Hindistan ve Çin, Mezopotamya ve Mısır'dan sonraki ilk iki uygarlığın doğduğu ülkeler olmalarına rağmen, kitabın bölümlenmesinde son iki sırada (On Sekizinci ve On Dokuzuncu bölümler) bulunuyor olmalarının nedeni bunlardır.

Kitabın İkinci Bölümü Mezopotamya'ya ayrıldı. Yazının icat edildiği, dünyanın bilinen ilk kentlerinin kurulduğu ülke olan Mezopotamya, coğrafik konumu dolayısıyla dışardan gelen istilalara açıldı ve bu nedenle bu ülkede kurulan bir uygarlık, bir istilayla yıkılıp yerini bir başka uygarlığa bırakabildi. Böylece Mezopotamya, Mısır gibi kesintisiz bir kültürün sahibi olamadı. Zira İÖ 2. binyılın son çeyreğinde başlayan Ege Göçleri (Deniz Kavimleri), Mezopotamya'yı da etkiledi. Bu nedenle Mezopotamya'nın Ege Göçleri sonrası tarihi ve uygarlıkları, Demir Devri uygarlıkları dahilinde ayrı bir bölümün, Yedinci Bölüm) konusunu oluşturdu. Ancak Mezopotamya'nın İÖ 3. binyılın ilk yüzyılının sona ermiş olduğu tarihte kurulmuş olan ve o tarihten itibaren uygarlık merkezleri olarak adlarını duyurmaya başlayan Asur ve Babil kentlerinin takriben 1500 yıl boyunca siyasi ve kültürel anlamda merkez olma konumlarını az ya da çok muhafaza etmiş olduklarını da belirtmeliyiz.

Bugünkü Türkiye toprakları da dışardan gelen istilalar bakımından kolay ve Mezopotamya'ya göre daha uygun bir coğrafi konuma sahipti. Bu nedenle Türkiye'nin İlkçağ tarihinde ne siyasi anlamda ne kültürel anlamda bir birlikten ya da kesintisiz siyasal oluşumlar ile kültürlerden söz edilebilir. Bugünkü Türkiye'nin sınırları içerisinde kurulmuş devletlerin ve uygarlıkların tek bir bölüm altında toplanmaya uygun olmamasının en önemli nedeni budur. İÖ 3. binyıldan itibaren bugünkü Türkiye toprakları üzerinde yaşamış olduğu bilinen haklar, İÖ 2. binyılda bugünkü Türkiye topraklarının egemen siyasi ve askeri gücü

olan Hititler ve onların çağdaşları olan Güney ve Batı Anadolu halkları Dördüncü Bölüm'ün konusunu oluşturdu. Anadolu'nun Demir Devri uygarlıklarına ise kronolojik bakımdan uygun olduğu Dokuzuncu Bölüm'de yer verildi. Kitabın Beşinci Bölüm'ü, İÖ 2. binyılda Mısır, Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarının çağdaşı olan Ege ve Yunanistan'a, yani Girit (Minos) ve Mikenlere (Akalar) ayrıldı.

İlkçağ'ın İÖ 2. binyıla damgasını vuran, Mısır dışındaki Bronz Çağı uygarlıkları, aynı binyılın son yüzyılına girildiğinde meydana gelen Ege Göçleri (Deniz Kavimleri) ile yıkıldılar. Böylece, bu göçlerden sonra, Önasya, Ege ve Akdeniz dünyasında demir madenini işleyen ve günlük yaşam ihtiyaçlarında kullanan halkların kurduğu devletler ve uygarlıklar ortaya çıktı. Söz konusu göçler ve İÖ 1. binyılın ilk yarısına damgasını vuran Demir Devri'nin çağdaşı olan uygarlıkları, kitabın Altıncı, Yedinci, Sekizinci ve Dokuzuncu bölümlerinin konularını oluşturmaktadır. Bu bölümlerde sözü edilen uygarlıklarla çağdaş olan Medler, Kimmerler ve İskitler ise Onuncu Bölüm'de anlatıldı. Karadeniz'in kuzeyinde ve kuzeydoğusundaki yurtlarından göç ederek Kafkaslar yoluyla bugünkü Türkiye sınırları içinde kalan toprakları istila eden Kimmerler ve İskitlerin saldırılarından Suriye ve Filistin'deki İbraniler ve Fenikeliler ile Mezopotamya'daki Keldaniler dışındaki halklar etkilendi.

Tarihin bilinen ilk dünya devletini kuran Persler ile Pers kültürünü benimseyen Arsaklar hanedanının kurduğu Parth Krallığı'na ise kitabın On Birinci Bölüm'ünde yer verildi. Doğu ile Batı'nın siyasi ve askeri anlamda karşı karşıya gelmesi, çatışması ilk kez batıda Ege Denizi'nden doğuda Hindistan'a kadar devasa genişlikte bir imparatorluğun sahibi olan Perslerin Lidya Krallığı'nı yaktıktan sonra Anadolu'nun batı yarısına da egemen olup, Avrupa'ya seferler düzenlemesiyle başladı. Bu zamanda Batı kültürünün temsilcileri eski Yunan kent devletleriydi.

Pers Krallığı, Makedonya Kralı Büyük İskender tarafından yıkıldı. "Hellenistik" sıfatıyla tanımlanan çağ (On Dördüncü ve On Beşinci bölümler), batıda Adriyatik Denizi'nden doğuda Hindistan'a kadar uzanan İskender İmparatorluğu'yla başladı.

İskender'in ölümünden sonra bu devasa büyüklükteki imparatorluğun bugünkü İran topraklarını oluşturan kesimi, İskender'in generallerinden biri tarafından kurulan hanedanın (Seleukoslar) hâkimiyeti altında kaldı. Fakat Seleukosların devasa imparatorluğu dağılmadan muhafaza etmeleri zordu. Onların egemenliğine batıdan gelen ilk tehdit Galatlar/Keltler ile diğer Hellenistik krallıklardı. Daha sonra onlara Romalılar da dahil oldular. Doğudan gelen tehdidin en tehlikeli olanını ise Arsaklar (Parthlar) yarattılar. Seleukosların İÖ 2. yüzyılın ilk on yılı sonunda Romalılar tarafından zayıflatılan gücü, Orta Asyalı Arsaklar hanedanını yükseltecek koşulları yarattı ve İran'da bu hanedan tarafından Parth Krallığı kuruldu. Parthlar/Arsaklar, yaklaşık İS 3. yüzyılın ortalarına kadar, eski dünyanın en büyük askeri ve siyasi gücü olan Roma'nın çağdaşydı ve Doğu'daki tek büyük rakibi olarak ayakta kaldı. Parth Krallığı'nı ortadan kaldıran Sasaniler ise Roma'yla ilişkileri dışında, bu kitabın kapsamı dışında tutuldu.

Günümüz Batı uygarlığının temellenmiş olduğu kültürün sahibi olan Demir Devri'nin Ege ve Eski Yunan dünyasını, Beşinci Bölüm'de yer verilen Girit'ten (Minos) ve özellikle Mikenlerden ayrı tutmak zor. Fakat kitabın bölümleri kronolojik olarak düzenlendiğinden Ege ve Eski Yunan dünyasının Hellenistik Dönem öncesi Demir Devri tarihine ve uygarlığına (Arkaik ve Klasik çağlar), Beşinci Bölüm'ün hemen ardından değil, On İkinci Bölüm'ünde yer verilmek zorunda kalındı. Klasik Yunan uygarlığının karakteristiği olan *polis*lerin bağımsız siyasal güç olarak varlıklarına Makedonya Kralı Büyük İskender son verdi. Bu nedenle Makedonya Krallığı, Hellenistik krallıklar ve Hellenistik Dönem uygarlığına, Ege ve eski Yunan tarihinin anlatılmış olduğu bölümün hemen ardından gelen iki bölüm, yani kitabın On Üçüncü ve On Dördüncü bölümleri ayrıldı. İÖ 280 yılından itibaren Yunanistan ve Anadolu'yu istila eden Kuzey Avrupalı Keltler ise bir sonraki bölümün (On Beşinci Bölüm) konusunu oluşturdu. Keltlerin daha çok Galatlar adıyla anılacak olan bir grubu, Anadolu'ya yerleşmiş ve böylece Keltler Hellenistik dünyanın parçası olmuştu. Avrupa'daki Keltler (Galler) ise tarihsel anlamda daha çok Roma dünyasının bir parçasıydı. Fakat her iki kıtanın Keltleri de içinde

yaşadıkları dünyaya yabancı olan kültürleriyle tanındılar. On Altıncı ve On Yedinci bölümler ise İlkçağ'ın son büyük uygarlığı olan Roma'ya ayrıldı. Devlet yönetimi ve hukuk dışında Yunan kültürünün etkisi altında kalmış olan Romalıların Cumhuriyet Dönemi ve öncesi tarihi, On Altıncı Bölüm'ün konusunu oluştururken; On Yedinci Bölüm'de Roma'nın İmparatorluk Dönemi ve Hıristiyanlık anlatıldı. Hıristiyanlık, Roma'nın İmparatorluk Dönemi'nde doğup yayıldı. Daha önce de belirtildiği gibi kitabın son iki bölümü Hindistan'a ve Çin'e ayrıldı. Hindistan tarihi ve uygarlığı On Dokuzuncu Bölüm'ün konusunu oluştururken, Yirminci Bölüm'de Çin tarihi ve uygarlığı anlatıldı. İlkçağ'da hükmettiği devasa büyüklükteki topraklarıyla tarihe adını yazdıran Hunlara ise Çin tarihi ve uygarlığının anlatıldığı On Dokuzuncu Bölüm'de yer verildi.

Kitapta, yer, kişi, kavim, ülke, devlet ve krallık adları konusunda isimlerin orijinallerine olabildiğince bağlı kalındı. Bu anlamda istisnalarımızı Türkçede iyi bilinen eski isimler (örn. Lidya, Lidler, Frigya, Frigler, Makedonya, Trakya, Traklar, Galatya, İyonya, İskender, İskenderiye, Atina, Suriye, Ço, Çin gibi) oluşturdu. Bunların da orijinal yazılışı, en azından metin içinde ilk geçtiği yerde parantez içinde belirtildi. Eski yer isimlerinin bugünkü isimleri de parantez içinde verildi. Milattan önceki tarihlerin önüne "İÖ" kısaltması (İsa'dan Önce) konuldu. Milattan sonraki tarihler ise önünde bir "İS" kısaltması (İsa'dan Sonra) olmaksızın verildi. Bu nedenle eğer metinde geçen tarih ya tarihlerin önünde "İÖ" yoksa, o tarih ya da tarihler milattan sonraya aittir. Metin içinde haritalar ve resimler de bulunmaktadır. Bazı resimler sevgili eşim Arkeolog Selma Kaya tarafından temin edildi. Kendisine hem bu konuda hem kitap yazıldıktan sonra dikkatli bir şekilde okuyarak yazım hatalarının tashihinde yapmış olduğu değerli yardımları için teşekkür ediyorum. Ayrıca kitabın son tashihi aşamasında kitabı okuyan ve yazım hatalarının düzeltilmesine katkıda bulunan meslektaşım Doç. Dr. Hüseyin Üreten'e teşekkürlerimi sunuyorum.

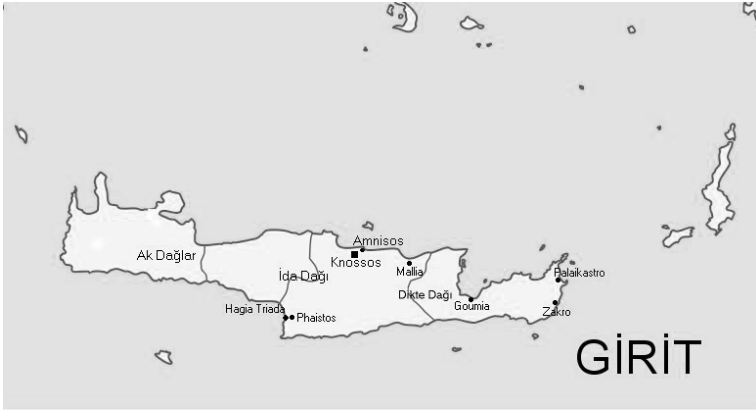
Prof. Dr. Mehmet Ali Kaya

BEŞİNCİ BÖLÜM

MİNOSLAR VE MİKENLER

Ege'nin İlk Uygarlığı

Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'nun İÖ 2. binyıl uygarlıklarıyla çağdaş bir başka büyük uygarlık da bir Ege adası olan Girit'te doğdu.

Harita 4. Girit (Minoslar).

İklimi ılıman, toprağı verimli olan bu ada, dağlık ve küçüktür. Batıdan doğuya doğru sıralanan üç dağın da rakımı 2000 metreden daha yüksektir. Ovaların en büyüğü ölçüldüğünde uzunluğu hiçbir yerde 40 kilometreyi geçmeyen Mesera Ovası'dır. Ada, akarsudan da yoksun değildir ve bu akarsulardan biri adanın başkenti Knossos'un içinden akıp denize dökülen Kairetos'tur. Fakat adada maden yoktur. Öte yandan Mısır'a, Anadolu'ya, Yunanistan'a, güneybatı Avrupa'ya, Suriye'ye ve Suriye dolayısıyla Mezopotamya'ya deniz engeli dolayısıyla bir istilaya maruz

kalmayacak kadar uzaktadır. Bu ülkelerden en yakın olanının Girit Adası'na uzaklığı, 100 kilometreden daha az değildir. Ancak bu mesafe Girit halkının sözünü etmiş olduğumuz bu ülkelerle güvenli deniz ticareti yapabilmeleri açısından makuldür. Bu nedenle Girit'te saray uygarlığının yaratılmasını sağlayan ekonomik refahın temelinde adanın ticari açıdan sahip olduğu bu stratejik konumu bulunmaktadır. Girit halkı adanın konumunun kendilerine sağladığı olanağı çok iyi değerlendirdi.

Girit (Minos) Uygarlığı'nın Kronolojisi

Knossos kazılarının ilk hafiri olan İngiliz arkeolog Arthur Evans, eski Yunan edebi kaynaklarının sözünü ettiği efsanevi Kral Minos'un sarayının toprak altında kalmış tüm bakiyelerini gün ışığına çıkardı. Bu sarayda yazının kullanıldığına ilişkin ilk bilgilere Arthur Evans'ın kazıları sayesinde ulaşıldı. Fakat ne Arthur Evans ne Girit'in diğer antik yerleşmelerinde kazı yapan sonraki arkeologlar, Minos adının okunabildiği bir kayıt bulabildiler. Buna rağmen Ege dünyasının bilinen ilk uygarlığına Minos Uygarlığı denildi ve bu uygarlığa ev sahipliği yapmış Girit'in kronolojisi, ilk kez Arthur Evans tarafından efsanevi kralın adı olan Minos'a atfen, Erken Minos, Orta Minos ve Geç Minos olmak üzere üç döneme ayrılarak saptandı. Fakat bunun yanı sıra Girit'teki Minos Uygarlığı'nın muhteşem mimari eserleri olan saraylarının ayakta kaldıkları dönemleri dikkate alan başka bir kronoloji de benimsendi. Bu kronoloji, Girit'in İÖ 2. binyıl ve öncesi tarihini sayıyı dört olan döneme ayırdı. Bunlardan ilki Saraylar Öncesi Dönem (İÖ 2000 öncesi), ikincisi Eski Saraylar Dönemi (İÖ 2000-1700), üçüncüsü Yeni Saraylar Dönemi (İÖ 1700-1450/1425), dördüncüsü Saraylar Sonrası Dönem'dir (İÖ 1425-1100/1050).

Saraylar Öncesi Dönem

Girit'te Eski Taş Çağı (Paleolitik) yaşam merkezi yoktur. Adaya gelen ilk insanlar Neolitik (Yeni Taş) Çağı kültürü insanlarıydı. Bilinçli bir deniz yolculuğuyla, muhtemelen İÖ 6000'li yıllarda adaya gelmiş ilk ada sakinleri seramik yapmayı bilmiyorlardı. Fakat İÖ 3900 yılından itibaren çok daha gelişmiş bir Neolitik kültür

seviyesine ulaşıldı. Erken Bronz Çağı'nın (yak. İÖ 3000-2000) ortalarına doğru adaya yeni insanlar geldiler. Günümüz araştırmacıları onlara "İÖ 3. binyıl Ege Halkları" ya da "Yunan Öncesi Halk" demeyi uygun buldular. Girit de dahil Ege Adaları'na ve Yunanistan'a göç eden bu halklar, antik edebi kaynaklarda efsanelerle gölgeli olarak söz edilen Anadolu halkları, yani Lelegler, Karlar ve Pelasglardı. Hangi dili konuştukları bilinmemekle beraber Yunan olmadıkları kesin olarak bilinen bu halkların göç ederek Ege Adaları'na ve Yunanistan'a yayılmalarıyla birlikte Yunanca olmayan -nthos, -ssos, -ssa, -stos, -ttos son ekli yer, dağ, nehir ve kişi adları (Örn. Knossos, Korinthos, Phaistos, Larissa, Parnassos, Kephistos, Odysseus) da Ege Adaları'nda ve Yunanistan'da kullanılmaya başlandı. Göçmenler kendileriyle birlikte bakır madenini de beraberlerinde adaya getirdiler. Onların adaya gelmesinden sonra taş, mermer, kemik, obsidyen, kil toprak, gümüş ve altının yanı sıra bakır da Girit'te yapılan araç, gereç ve edavat ile silahın hammaddesi oldu. Dönemi en iyi temsil eden seramikleri ise Vasiliki Çömleği olarak bilinen alacalı, kızıl-kahverengi seramik kaplardı.

Saraylar Dönemi

Yeni halkların adaya gelmesiyle birlikte adanın deniz ticareti için çok uygun ve yönlendirici konumundan da daha iyi yararlanılmaya başlandı. Tarım ve sanayi, özellikle zeytinyağı, şarap, çanak çömlek üretimi, ısıtılan bakıra % 10 oranında kalay ilave etmek suretiyle üretilen bronzdan aletlerin yapımı ve tüm bunların ticareti, İÖ 2000 (ya da 1900) yılına gelindiğinde Girit'in ilk saraylarının inşa edilmesini olanaklı kılacak ekonomik refah seviyesini artırdı. Bu saraylar, öyle görülüyor ki adanın ekonomisinin denetimini eline geçirmeyi başaran birkaç aileye aitti. Bu ailelerin en itibarlısı ya da güçlüsü ise adı antik edebi kaynaklardan bilinen Minos adlı kralın mensubu olduğu aileydi. Bu aile en azından Mikenler öncesinde Knossos'ta inşa edilen sarayın sahibiydi.

Girit'in İÖ 1700 yılına kadar ayakta kalan bu ilk saraylar dönemine Eski Saraylar (ya da Birinci Saraylar) Dönemi

denilmektedir. Komşu adalar (Kikladlar/Kykladlar) ve anakara ülkeleriyle (Mısır, Mezopotamya, Anadolu, Yunanistan) çok daha yoğun ticari ilişkilerin kurulduğu bu dönemde Minosların büyük sarayı, Knossos Sarayı'dı. Knossos kenti bu saray etrafında büyümüştü. Kent, adanın başkentiydi. Diğer saraylar ise şunlardı: Phaistos, Mallia ve Zagros.

Girit'te inşa edilen ilk (eski) saraylar, İÖ 1700'lü yılların sonlarında muhtemelen bir deprem nedeniyle yıkıldı. Bu yıkım bir kültürel kesintiye neden olmadı. Giritliler yıkılan bu sarayların yerinde daha görkemli saraylar inşa ettiler. İÖ 1700 yılında inşa edilen yeni sarayların da en büyüğü Knossos Sarayı'dı. Phaistos, Mallia ve Zagros sarayları da bu dönemde Knossos Sarayı gibi görkemli bir mimariye sahiptiler. Dönemin diğer mimari yapıları olan Gurnia, Palaikastro, Amnisos, Mikhlos, Pseria ve Hagia Triada gibi villalar da lüksten yoksun değildi. Efsanevi kral Minos, Knossos Sarayı'nda oturuyordu. Yunan mitolojisinde sözü edilen Minotauros adlı devin yaşadığı dolambaç (labirent) da Knossos'taydı. Yaklaşık 20.000 m²'lik bir alanı kapsayan Knossos Sarayı'nda güçlü bir bürokrasi kadrosunun yönetimi altında yüzlerce insan barındırılıyordu. Diğer saraylar ve villalar, gevşek bir federal sistemle başkent Knossos'a bağlı daha zayıf krallıklardı ya da bu saraylarda oturanlar başkentteki kralın valileri, yüksek rütbeli memurları ya da rahiplerdi.

Yeni (ikinci) Saraylar, İÖ 1425 (ya da 1450) yılına kadar ayakta kaldı. Takriben 275 yıllık bu sarayların dönemine "Yeni Saraylar (ya da İkinci Saraylar) Dönemi" denilmektedir. Bu dönemde Giritliler/Minoslar, inşa ettikleri yelkenli ve kürekli olan ticaret gemilerinden oluşturdukları filoları sayesinde ticarete ustalaşmış, deniz taşıma ve ulaşımı işini tekellerine geçirmiş ve tüm Ege'de ticareti yapılan malları alan-dağıtan araçlar durumuna gelmişlerdi. Denizcilikteki hünerleriyle gelişen ticaret ve endüstri, Girit Adası'nın (Minosların) ekonomik refah seviyesini bir önceki döneme göre çok daha fazla artırdı. Artan ekonomik refah, görkemli ve süslü mimari yapıların, yani sarayların ve renkli resim sanatının, değerli ya da yarı değerli taşlardan, seramikten, maden ve metallerden üretilen sanayi mamulü ya da el işi olan kaliteli alet ve eşyaların üretilmesini olanaklı kılmıştır.

Girit'in yeni (ikinci) sarayları İÖ 1425 (ya da 1450) yılında meydana gelen bir felaket nedeniyle yıkıldı. Felaket, Kiklad (Kyk-lad) Adaları'ndan biri olan Thera'daki (bugünkü adı Santorini) volkanik yanardağın patlamalarının neden olduğu depremler ve dev dalgalardı.¹ Deprem, adanın Knossos dışındaki tüm saray ve villalarını yıkmış, dev dalgalar Girit'in donanmasını, volkanik kül-ler ise adanın bitki örtüsünü yok etmişti. Patlamaya ilişkin araştırma yapan kimi bilim insanları sarayları yıkan felaketin şiddetini atom bombasıyla karşılaştırarak yaptılar. Kimi bilim insanlarına göre ise Thera'daki volkanik patlamanın şiddeti, 1883 yılında Endonezya'nın Krakatau Adası'ndaki volkanik patlamanın dört katı büyüklüğündeydi. Krakatau'daki volkanik patlamanın neden olduğu deprem ve Tsunami, 300 civarında köy ve kenti yok etmiş, gemileri ve lokomotifleri evlerin üzerine fırlatmış, 35 bin insanın canına mal olmuştu.

Kimi araştırmacılara göre Thera'daki volkanik patlama, yalnızca Girit saraylarını değil efsanevi Atlantis'i de yıkmıştı. Girit'i ya da Thera (Santorini) Adası'ndaki Akrotiri kentini Atlantis kabul eden bu düşünce hiçbir zaman genel kabul görmedi. Akrotiri'deki kazılar, bu kentin sakinlerinin İS 79 yılında İtalya'daki Vezüv Yanardağı'nın lavları altında kalmış olan Roma kenti Pompeii halkının kaderini paylaşmış olabilecekleri düşüncesini de ortadan kaldırdı. Zira 8-10 metre kalınlığındaki kum ve volkanik kül yığını tabakasının altında kalmış insan cesetlerine Akrotiri'de rastlanmadı. Anlaşılan insanların lavlar altında kalmamak için kaçabilecekleri zamanları olmuştu. Felaketten sonra Minos Uygarlığı yeniden doğrulmayı başaramamış, ardından ada Akhalar/Mikenler tarafından istila edilmişti. Fakat Minos saraylarının yıkılış nedeni, tarihi ve sonrası hâlâ tartışmalı olmaktan çıkmış değildir. Son zamanlarda öne çıkarılan önerilere göre tüm bunlar abartılıdır. Girit'in büyük ticaret filolarını yok ettiği söylenen Tsunami de hiç olmamıştır. Hatta bu önerilere göre Thera'daki volkanik patlamanın tarihi de İÖ 1450/1425 değil, İÖ 1628'dir.

1 Depremin tarihi kesin değildir. Söz konusu deprem İÖ 17. yüzyılın son çeyreğine doğru meydana geldi.

Mimari ve Sanat

Knossos'un ilk hafiri, yani ilk kazı çalışmalarını 1900 yılında başlatan İngiliz arkeolog Artur Evans ve diğer hafirler, sarayın tüm mimari parçalarını ortaya çıkardılar. Dört katlı sarayın kendisi ve ağaç gövdesinden yapılmış yivsiz sütunlar üzerine oturulmuş yatık merdivenleri, Girit mimarisinin ve mühendisliğinin başarı seviyesini gösterir. Giritli mimarlar, sarayın duvarlarını ahşap kirişler ve hatılardan oluşan iskelet sistemiyle inşa ettiler. Merdivenlerin basamakları için alçı taşı kullandılar. Girişleri (propilonları), sütunlu girişler (portikler), kapılı salonlar, lustrasyon (yıkama) havuzları, kutsal kült mekânları, karanlık odaları aydınlatan ışık delikleri ve depolar, çok odalı olan sarayların diğer mimari unsurlarıydı. Saray mimarisinin bir başka unsuru olan sütun başlıkları da sütunlar gibi ağaç gövdesinden yapılmışlardı ve bu başlıklar, daha sonraki Miken ve Dor sütun başlıklarının öncüleri oldular. Saray iç mekân duvarları ve zeminler alçı taşıyla kaplandı. Konusunu doğadan ve denizden alan resimler (Resim 6) ve en eski örneği Konya Ovası'ndaki Çatalhöyük'ten bilinen fresklerle süslendirildi. Ancak Giritliler, mühendislik başarılarını yalnızca saraylarda değil, saraylar için yaptıkları havalandırma bacalarında, lağım kanallarında, su yollarında ve açık hava tiyatrolarının yapımında da sergilediler.

Resim 6: Ahtapot bezemeli vazo (Graham 1972).